este un alt instrument în menţinerea identităţii italienilor. Biserica catolică a fost atentă la limba folosită în comunicarea cu credincioşii, mai ales în scopul de a menţine neatinse imperativele credinţei. Acest aspect a fost subliniat de însuşi Giovanni Paolo II, în concepţia căruia „orice fel de comunicare are o dimensiune morală”, dacă este adevărat că „statura morală a persoanelor creşte sau se reduce în funcţie de cuvintele pe care ele le pronunţă” (p. 136). Studiind *La lingua del cinema*, Sergio Raffaelli observă că experienţa cinematografică a dat o contribuţie importantă memoriei colective şi limbii comune ale italienilor. Studiile mai recente asupra vorbirii filmice şi a didascaliilor din scenarii au evidenţiat varietăţile de exprimare ale filmului mut, apoi elaborarea unui repertoriu de soluţii verbale aplicabile oricărui tip de film, precum şi rolul lingvistic al dublării. Autorul demonstrează că „la questione della lingua” este prezentă şi în cinema (p. 154), atât în filme, cât şi în opiniile critice asupra lor.

Televiziunea, în opinia Gabriellei Alfieri (*La lingua della televisione*), încă de la apariţia sa, a reprezentat un „medium” destinat să păstreze şi să divulge identitatea naţională, conservându-i memoria şi contribuind în acelaşi timp la cunoaşterea artelor, ştiinţelor, istoriei, literaturii, în calitatea lor de elemente constitutive ale tradiţiei unei comunităţi. Televiziunea devine astfel o „bancă de date a memoriei”, care investeşte propriul capital identitar într-o autentică industrie a conştiinţei culturale şi lingvistice.

Identitatea, definită ca totalitate a trăsăturilor care contradisting un grup de indivizi, poate fi afirmată şi în cuvintele puterii. Riccardo Gualdo studiază *Il linguaggio politico* pornind de la originile manifestărilor identităţii politice italiene, adică de la iacobini, trecând apoi la retorica mussoliniană şi ajungând în final la perioada contemporană. Pentru a defini limbajul birocratic (*Il linguaggio burocratico*), Maurizio Trifone foloseşte termenul „antilingua”, creat de scriitorul Italo Calvino, care marca, astfel, reflectarea în limbă a unei mentalităţi autoreferenţiale, proprie celui obişnuit să comunice în abstract şi care nu ţine cont de destinatar.

În domeniul sportului (*Il linguaggio sportivo* de Claudio Giovanardi) identitatea microbiştilor se manifestă nu doar prin steaguri, eşarfe, tricouri, ci şi prin sloganuri care prezintă trăsături marcate din punct de vedere sociolingvistic. Tradiţia şi identitatea se păstrează şi se afirmă oferind copiilor modele perene, aşa cum apar ele în literatura pentru copii (*L'italiano per l'infanzia* de Laura Ricci), încercându-se astfel evitarea vulgarităţii şi a elementelor comerciale ale televiziunii.

Atenţia autorilor acestei culegeri s-a concentrat asupra factorilor care au furnizat italienilor coordonatele pentru un proiect al unui destin comun: biserica, politica, birocraţia, cinematograful, televiziunea, sportul, literatura pentru copii, muzica, moda, arta culinară. Pe ţesutul unificator al limbii şi al culturii italiene, aşa cum constatăm din contribuţiile incluse în volum, s-a edificat identitatea memoriei, care este mult mai puternică decât cea politică, aceasta din urmă fiind supusă uneori la tensiuni destabilizatoare.

MARIANA ISTRATE
Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară
„Sextil Puşcariu”
Cluj-Napoca, str. Emil Racoviţă, 21

VINCENZO ORIOLES, *Percorsi di parole*, Roma, Editrice „il Calamo”, 2006, 223 p.

Vincenzo Orioles, autorul volumului *Percorsi di parole*, este, în acelaşi timp, şi îngrijitorul colecţiei *Lingue, culture e testi*, în care apar de data aceasta propriile-i lucrări „minore” (p. 5), publicate într-un arc de timp de aproape 20 de ani. În ciuda faptului că studiile respective au fost împrăştiate în diferite publicaţii, culegerea are o viziune de ansamblu, date fiind predilecţiile şi principiul ordonator tematic ale autorului. Astfel că efectul antologic se estompează, iar cititorul întrevede un laitmotiv care traversează multitudinea intervenţiilor grupate în jurul unor nuclee tematice. Ca atare, intervenţiile sunt împărţite în două secţiuni, etichetate pragmatic în funcţie de distincţia leopardiană *parole* şi *termini*.

Aşadar, prima secţiune include „storia delle parole”. Deşi reuneşte studii care abordează teme şi arii lexicale diverse, toate au o logică, o structură, o metodă şi o finalizare comună: este vorba de cercetarea unor cuvinte cu itinerarii întortocheate de la o limbă la alta, cu interferenţe prin efectul cărora aceeaşi „matrice” lexicală migrează de la o tradiţie la alta, asumând diverse configuraţii formale, caracterizate de divergenţe semantice sau de conotaţii care le ascund originea. Se prefigurează astfel filiere interlingvistice complexe şi neaşteptate, care proiectează în prim plan locuri comune şi ipoteze de lucru. Este discutat rolul *europeismelor lexicale* cu bază greco-latină (p. 14), apoi este abordată posibilitatea individualizării unei matrice naţionale a *internaţionalismelor*, care nu sunt deloc „fără naţionalitate”, pentru că, cu siguranţă, şi acestea vor fi având o valenţă specifică într-un teren istoric şi cultural precis (p. 17). Tradiţia terminologică germană a codificat acest tip de unităţi lexicale prin termenul *interlexem* (iperonim al unei serii de unităţi specifice, ce au în comun elementul *inter-*: *intermorfem*, *intersintagmă*, *interfrazeologism*). Este pusă apoi problema grecolatinismelor şi a interferenţelor lor moderne, pentru că, în asemenea cazuri, există des percepţia continuităţii neîntrerupte a unor formaţii foarte vechi şi greu se poate dovedi, cum a făcut-o Benveniste, că, de exemplu, pentru lexemul din limba franceză *microbe*, onomaturgul Sédillot nu a făcut altceva decât să dea o „haină” greacă unui termen nou. Autorul constată că procesele de remotivare a unor formaţii clasice sunt la baza aparatului conceptual al plurilingvismului, situaţie în care o serie de unităţi formative dau impresia continuităţii din greacă. Este cazul terminologiei sociolingvisticii care desemnează varietăţi lingvistice: *idiolect*, *regiolect*, *tecnolect*, *etnolect*, *poetolect*. Arhetipul acestora este forma englezească *dialect*, care, cel puţin pentru italiană, este potrivită pentru a-şi asuma statutul de „unitate de analiză a lingvisticii variaţionale” (p. 21).

Similar este principiul formativ ce duce la apariţia unor noi cuvinte prin utilizarea afixelor *dia-*, *di-*, *-glossia* (vezi Eugeniu Coşeriu) sau a elementului remotivat *allo-* (pentru indicarea alterităţii lingvistice, din *alloglotto*) ori a sufixului *-ema*, specializat în indicarea unităţilor de analiză în lingvistică (*fonema*, *morfema*, *semantema*, *lessema*), trecut apoi şi în domeniul ştiinţelor umane (*mitologema*, *gestema*). Deseori apar convergenţe ale diferitelor influenţe în cazul aceleiaşi unităţi morfologice sau lexicale. Creşterea cantitativă a folosirii unei forme ereditare, sub incidenţa unui model străin, a fost pusă în evidenţă în studiile recente asupra anglicismelor în italiană. Există astfel calcuri prin efectul cărora spaţiul semantic al unor unităţi lexicale moştenite se amplifică în mod „previzibil”, adică în concordanţă cu tendinţele sale de dezvoltare faţă de modelul aloglot: it. *salvare* se extinde în domeniul informaticii sub impulsul cuvântului corespunzător din engleză: *to save.* Se discută şi problema împrumuturilor mediate, care-i pun în încurcătură pe lingvişti, precum şi noţiunea de etimologie multiplă, care se aplică în cazul elementelor neologice din limba română.

Urmează apoi câteva studii care abordează probleme concrete: sintagma *anni di piombo* folosită în lexicul jurnalistic italian pentru deceniul succesiv lui 1970, caracterizat de acţiuni teroriste în Italia şi Germania; o atenţie specială se acordă anglo-americanismului *escalation*, a cărui origine este legată de războiul din Vietnam; termenul sportiv *meta*, care pare de neexplicat în italiană, este analizat în raport cu seria terminologică englezească *try*, franceză *essai*, spaniolă *ensayo* şi germană *Versuch*; se adaugă analiza unei expresii din limbajul juridic, *beni culturali*, apoi a adjectivului *totalitario* şi a formelor sale derivate; se insistă şi asupra accepţiei politice a cuvântului *compagno*, a italienismului *crumiro* (spărgător de grevă) ca efect al iradiaţiei sinonimice, a germanului *Rabatt* (reducere, scădere a preţului) în calitatea sa de pseudo-italienism, a remodelării semantice a rusismelor în italiană (*culto della personalità*, *bolscevico*, *stacanovismo*, *apparato di partito...*) sau a substantivelor *disfattismo* şi *disfattista*, provenite în italiană din rusă prin intermediu francez; în sfârşit, amintim analiza *sovietismelor* şi *antisovietismelor* şi a valenţei derivatelor *progressivo* şi *progressista.*

Secţiunea a II-a a volumului cuprinde *Storia di termini. Saggi metalinguistici* şi tratează probleme specifice limbilor în contact. Mai întâi abordează noţiunea de *alloglossia*, urmărind itinerarul de la folosirea sa ideologică până la dobândirea calităţii de tehnicism al interlingvisticii. Apoi sunt supuse atenţiei originea noţiunilor de *convergenza* şi *legge linguistica*, precum şi imaginile metalingvistice ale alterităţii şi receptarea în italiană a tradiţiilor lingvistice străine (împrumuturi,

calcuri, contacte şi interferenţe lingvistice, adoptarea în italiană a termenului de *bilinguismo* şi geneza şi statutul termenului de *plurilinguismo*) şi, în final, se analizează accepţiile constructului *regressione linguistica* în concepţia lui Benvenuto Terracini.

Aşa cum mărturiseşte autorul, structurând materialele din volum, şi-a putut redescoperi înclinaţiile sale „in controluce”, dar şi modelele: pe Roberto Gasmani în perspectiva şi ordonarea conceptuală şi pe Manlio Cortelazzo şi Paolo Zolli de la care, lucrând la una dintre ultimele lucrări lexicografice „artizanale”, a înţeles importanţa verificărilor textuale, a ancorajului în cadrul cronologic, a activităţii de documentare externă lingvisticii (istorie, instituţii, gândire şi practică politică).

MARIANA ISTRATE
Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară
„Sextil Puşcariu”
Cluj-Napoca, str. Emil Racoviţă, 21

A. P. IUDAKIN, *Slaveanskaia enţiklopediia. Teoreticeskoe, prikladnoe i slaveanskoe iazâkoznanie,* vol. I–III, Moscova, 2005, 2 360 p.

Enciclopediile consacrate personalităţilor din domeniul lingvisticii s-au îmbogăţit cu o valoroasă contribuţie. Este vorba despre *Enciclopedia slavă. Lingvistica teoretică, aplicată şi slavă*, semnată de Anatol Iudakin, specialist în lingvistica generală şi comparată, în tipologia lingvistică, poliglot (cunoscător al limbilor clasice, slave, romanice, germanice, fino-ugrice, turanice, caucaziene), cercetător la Institutul de Lingvistică al Academiei Ruse, promotor al tipologiei evoluţioniste, romancier şi autor al unor eseuri politice.

Autorul este creatorul colecţiei „Cei mai cunoscuţi lingvişti ai lumii” şi a mai publicat enciclopedii dedicate turcologilor, savanţilor caucazieni, romaniştilor şi germaniştilor şi pregăteşte volumul dedicat fino-ugrienilor. Lucrarea de care ne ocupăm impresionează prin proporţii: trei volume, fiecare de aproape 800 de pagini şi aproape 700 de portrete. O astfel de lucrare nu putea fi dusă la bun sfârşit de către un singur om; autorul mulţumeşte grupului de colaboratori care l-au ajutat, precum şi colegiului de redacţie: B. I. Osipov (redactor-şef) şi Constantin Bahneanu (redactor-şef adjunct). Realizarea ei a necesitat o documentare serioasă şi îndelungată, verificarea şi selectarea informaţiei. Trebuie avută în vedere dificultatea de a obţine date biografice din lucrările ştiinţifice, precum şi marele volum de muncă necesar pentru sistematizarea imensului material care cuprinde autori de pe tot globul (Europa, Statele Unite, Canada, America Latină, China, India, Japonia, Australia). Pentru autorii care sunt în viaţă s-a folosit şi metoda anchetei pe baza unui chestionar. Slaviştii ruşi sau cei din spaţiul fost sovietic sunt prezentaţi, cum era şi firesc, pe larg, dar şi slaviştii români, asupra cărora ne-am oprit mai insistent şi în legătură cu care vom face unele completări în ideea unei reeditări, se bucură de atenţie şi de o prezentare corespunzătoare. Dintre aceştia, există totuşi, ca în orice lucrare de acest gen, şi nume care lipsesc, în mod inexplicabil. Aşa este, de exemplu, cunoscutul lingvist Al. Rosetti, care are un rol însemnat în slavistica românească, autorul volumului *Limbile slave meridionale* (sec. VI–XII), apărut în şapte ediţii, a numeroase studii privind relaţiile lingvistice româno-slave, preşedinte al Asociaţiei Slaviştilor din România (din 1968), membru în Comitetul Internaţional al Slaviştilor, participant la numeroase congrese internaţionale de slavistică, sau Dorin Gămulescu, autorul volumului *Elementele de origine sârbocroată ale vocabularului dacoromân* (1974). La Gh. Ivănescu lipseşte anul decesului, precum şi lucrarea principală *Istoria limbii române*, Editura Junimea, Iaşi, 1980.

Interesantă prin noutatea concepţiei şi prin bogăţia informaţiei, întocmirea unei astfel de lucrări presupune buna cunoaştere a domeniului şi capacitatea de a aprecia contribuţia şi valoarea celor înregistraţi. Autorul şi colaboratorii au realizat o selecţie a savanţilor cuprinşi în enciclopedie pe